

Mindre bidrag

VEST OG ØST I BALLADEN OM KVINDEMORDEREN (DgF 183)

Kort efter at forskningen omkring DgF 183 var blevet resumeret i forbindelse med publiceringen af de nyere danske tekstvarianter (DgF X: 6 1960), fremkom en større studie over emnet af den ungarske balladeforsker *Lajos Vargyas*: *Forschungen zur Geschichte der Volksballaden im Mittelalter II: Das Weiterleben der landnahmezeitlichen Heldenepik in den ungarischen Balladen* (*Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungariae* X 1961 241–94). Afhandlingen med dens fængslende perspektiver mod øst i både forskningsmæssig og balladehistorisk henseende risikerer at blive overset af nordiske forskere, og i betragtning af den specielle interesse, balladen har samlet i de sidste ti år, har redaktionen anmodet dr. Vargyas om at resumere sine resultater til orientering for læserne af *Danske Studier*. Redaktionen takker for den tilsendte opsats, der her bringes i oversættelse fra tysk.

E. D.

Den europæiske forskning synes at være nået til enighed om den stærkt omstridte Kvindemorder-ballades herkomst. Gennemgår man litteraturen fra John Meiers sammenfatning i *Deutsche Volkslieder* II nr. 41 til dato, går konklusionen altid ud på, at Nederlandene er balladens stamland: John Meier 1937, W. J. Entwistle: *European Balladry* 1939, H. O. Nygard: *Narrative Change . . .* (*Journal of American Folklore* 1952 1–12), Iivar Kempinen: *The Ballad of Lady Isabel and the False Knight* 1954 [se DSt 1955], H. O. Nygard: *The Ballad of Heer Halewijn* 1958 [se DSt 1960]. Fra Nederlandene skulle den have spredt sig i alle retninger, fra nabo til nabo: østpå til Tyskland og derfra dels til Polen, dels til Ungarn; nordpå til skotter og skandinaver; sydpå til Frankrig og derfra videre til den iberiske og den appenninske halvø.

Ganske afvigende konklusioner lader sig imidlertid drage, dersom man grundigere studerer en region, der ligger fjernt fra det formodede udbredelsescentrum og derfor ikke har tiltrukket særlig opmærksomhed: den tysk-ungarske kontaktzone.

Visetypens ungarske form antages at være overtaget fra den tyske Ulingerballade. Men dette støder på vanskeligheder. I Tyskland findes balladen i fire former: i det vestlige grænseområde lever den fransk-hollandske form, hvor pigen redder sig selv [nr. 2 i skemaet DgF X s. 482]; i syd og sydøst de varianter, hvor hun kalder broderen til hjælp med tre råb og reddes [nr. 3 Ulinger]; i nordøst ligeledes, dog således at hjælpen først indtræffer efter pigens død [nr. 4 Ulrich]; og endelig Nicolai-formen, hvor pigen også dør, men uden tidligere lignende drab [nr. 6 Nicolai]. Den ungarske ballade

lader pigen redde sig selv, knytter sig altså udelukkende til den vestlige type og savner helt forbindelse med formerne fra de tyske egne ved Ungarns grænser, endda disse er udbredt i de tyske minoriteter i Ungarn. Undtagelse er *aflusningsscenen under træet*, og vi kan fastslå, at *denne scene har bredt sig fra Ungarn vestpå*. I de danske, nederlandske og forskellige tyske varianter indeholder den følgende elementer: manden lægger hovedet i pigens skød, pigen lysker ham, manden sover ind, pigen betragter de hængte og græder. Men *alle* disse momenter finder vi udelukkende i de siebenbürger-moldaviske ungarske varianter. Der kan ikke være tale om senere tab i de nævnte nationers tradition (således at Ungarn skulle have modtaget og bevaret de vestlige træk uden forfald). Det ses af, at *enkeltmomenter* vel er i god behold i store dele af Tyskland, et her, et andet der, men netop i de mest arkaiske (østprøjsiske og polsk-tyske) provinser mangler lyskningsscenen helt, hvorimod der er bevaret mere af den i den rhinske og sydtyske bondebefolkning med dens yngre præg. Og allerede flyvebladene fra 16. årh. viser varianter svarende til den nyeste overlevering. Dennes divergenser forelå altså i de ældste tyske former af balladen. Varianterne fra et snævert transdanubisk område i Ungarn bevarede på deres side enkeltmomenter af scenen i forskellige mosaikker – her foreligger altså ikke vedhængen ved en lokalform, men ganske tydeligt senere svind, hvorimod de helt arkaiske egne bevarede scenen fuldstændigt.

Scenen vandrer altså fra øst til vest. Det ses også af, at den vesttyske balladeform vel har træet med de hængte kvinder, men ikke scenen under træet; hos nederlænderne hænger derimod pigerne i galgen, og dette spiller en rolle for handlingen; i Danmark haves omvendt lyskningen, men ikke de hængte piger. Vor opfattelse støttes endvidere af, at detaljer i den franske version (de vandrer milevidt i tavshed, endelig beder pigen om noget at spise, svaret viser hende hendes skæbne, den afgørende scene finder sted ved vand) på vejen fra vest mod øst bliver uklare, mødes med scenen under træet på dens vej mod vest og afstedkommer blandingsformer: pigen beder om mad og får til svar: »ved lindetræet er din føde«, eller de sætter sig ved en kilde og ser de hængte kvinder, da de går videre. Og i det nederlandsk-vesttyske *valg mellem tre døds måder* adderes den franske død i vandet med den ungarske hængning og halshugning. Andre uklarheder belyser forholdet, særlig tydeligt angivelsen i et tysk flyveblad (Nürnberg c. 1550): forføreren spørger *pigen*, om hun sørger over sin hjemmeblevne *mand*; men i Ungarn er heltinden en *gift kvinde*, der forlader sin mand for en ridders skyld.

Slutscenen i den ungarske ballade skildrer udførligt hovedpersonens hjemkomst og kan ihvertfald ikke sættes i forbindelse med den tyske Ulinger-type, der ender i skoven. Kun den franske ballade udvikler slutningen til en selvstændig scene (således også på anden vis den nederlandske og britiske ballade). Ligesom historiens grundtræk: heltinden, der redder sig selv, knytter også dette træk den ungarske type til den vestlige. Specielt til den franske form knyttes den ungarske ved indgangsformlen: i Ungarn begynder historien næsten uden undtagelse med ordene: »Kom med mig, Molnár Anna, på en lang vej, en lang vandring!«, i nogle varianter gælder opfordringen

ligefrem en »spadseretur«, hvad der stemmer med den franske indgangsformel: »Bell', allons nous épromener«, »Veux-tu venir, bell' Jeanneton... Nous épromener« og lignende begyndelser fra den største og ældste del af fransk tradition.

Ungarerne overtog denne ballade fra *middelalderens franske kolonister i Ungarn*, wallonerne i Zipser- og Tokajer-området ved den tidligere polske grænse. Fra dem kom balladen også til Polen, hvor man finder detaljer fra den franske version, der hidtil har været forskningen uforklarlige. Dette resultat støttes af en række andre ballader, som ungarerne har lånt fra franskmændene (herom en udførligere monografi: Francia eredetű réteg balladákban, Eine ungarische Balladenschicht französischer Herkunft, i Ethnographia 1960 163–274), samt af en række tilfælde, hvor den polske tradition rummer franske elementer – uden tysk formidling.

Men i den balladehandling, som ungarerne overtog fra franskmændene, indførte de en ny scene, lyskningscenen under træet, der herfra vandrede mod vest og nord ind i det tyske sprogområde og blev omsunget proportionalt med afstanden. *Denne scene under træet arvede ungarerne igen fra deres landnamstids heltesange af sibirisk type*. Arkæologerne har tidligere konstateret, at billeder fra 14. årh. af legenden om den ungarske helte-konge Ladislaus I (1077–95) indeholder en scene, der ikke findes i legendens text, og hvori den reddede pige efter kampen lyser Ladislaus under et træ (eller indendørs, i en seng); eller scenen udspilles før pigens redning, hvor hun lyser den kumaniske røverhelt under træet. Dette ikonografiske motiv er atter identisk med en sibirisk billedtype, hvoraf man slutter, at ungærerkongens legende har optaget hedenske sagntræk. Arkæologen László Gyula påviste også sammenhængen mellem legenden og vor ballade »Anna Molnár« (dog anderledes end her skildret). De tilsvarende textdele findes i de sibiriske episke heltesange, især de abakan-tyrkiske (fra et område, der havde nær forbindelse med ungarerne på landnamstiden). Disse sange rummer en bestemt scene, der plejer at have plads ved sangens vendepunkt: kvinder prøver at hugge hovedet af helten eller af hans frygtelige modstander (enten før kampen eller efter redning fra fare). Dette finder enten sted i heltens underjordiske jernhus, mens han ligger i sin seng, eller under verdenstræet, som er en poppel af guld og sølv eller en lærk af jern. På dette træ hænges den mytiske helt op, her fasttømmres eller opklynges uhyrets ofre, men herfra får også de unge helte i myten deres udrustning. Alt dette er forklaringen på de ungarske Ladislaus-billeder og deres sibiriske forlæg. Episke sange af denne type må altså have levet i Ungarn, endnu da man besang Ladislaus i 14.–15. årh. Og disse forestillinger trænger ind i den franske ballade, hvis hovedscene, der udspillede ved vandet, nu forsynes med et træ, hvori de tidligere ofre er ophængt.

Den ungarske og den polske ballades franske herkomst, ungarske (orientalske) elementer ikke blot i tyske men også i nederlandske varianter, såvelsom motiver fra den franske version i optegnelser af vesttysk type, vidner om, at balladen om kvindemorderen ikke er blevet til i Nederlandene, men i Frankrig, og at det tyske sprogområde har modtaget den både fra vest og fra øst.

Lajos Vargyas.